

Myöhäis- keskiajan arkeologian yleisesitys

**Martin Carver – Jan Klápště
(toim.): The Archaeology of
Medieval Europe, Vol. 2:
Twelfth to Sixteenth Centuries.
Aarhus University Press 2011.
605 s.**

Useiden kirjoittajien kirjoittama teos *The Archaeology of Medieval Europe*, Vol. 2 on katsaus eurooppalaiseen myöhäiskeskiajan (ja Suomen keskiajan kattavan ajanjakson) tutkimukseen arkeologian näkökulmasta. Se on jatkoa sarjan ensimmäiselle osalle, joka ilmestyi vuonna 2007. Maantieteellinen otanta on laaja ulottuen Pohjois-Afrikasta Pohjois-Norjaan. Kirjoittajia on lähes koko Euroopasta, myös Suomesta. Valtaosa käsiteltävistä aiheista kuuluu katoliseen kulttuuriin, mutta myös juutalaiselle ja islamilaiselle arkeologialle on omistettu omat lukunsa.

Johdantoluvussa käsitellään keskiajan arkeologian teoriaa ja metodologiaa. Luonnontieteellisestä metodologiasta käydään lyhyesti läpi muun muassa arkeobotaniikan, osteologian, DNA-tutkimuksen, isotooppianalyysien ja arkeometallurgian merkitys keskiaikaa tutkivalle arkeologialle. Kirja

on jaettu temaattisesti kolmeen osaan: ensimmäisessä käsitellään asumista ja elämistä, toisessa valtaa ja kolmannessa keskiajan hengellisyttä. Teemat menevät kuitenkin monilta osin ymmärrettävästi ristiin. Esityksen vahvuutena on tällöin kirjoittajien tapa viitata teksteissä toisiin kirjan teksteihin. Kirjoittajat onnistuvat tässä niin hyvin, että lukijan on hetkittäin vaikea pysyä yhdessä artikkelissa kerrallaan.

Kirjan ensimmäinen teema on asuminen ja asumisympäristö: sen alla käsitellään ilmastoja, arjen esineistöä, asuntoja, maaseutua, kaupunkeja ja elinkeinoja. Ilmaston ja maankäytön tutkimuksessa metodologinen kirjo on laaja. Asumiseen oleellisesti liittyvä materiaallinen kulttuuri yhdistyy selvästi jokaisen teeman kanssa. Maankäytön historiaa voidaan sedimenteistä tutkia muun muassa röntgensäteiden ja mikromorfologisen tutkimuksen avulla. Ilmaston kannalta voidaan paikallisesti tutkia jopa eri kasvilajien ja eläinlajien välisiä vuorovaikutuksia. Ympäristön hyödyntämistä tarkastellaan esimerkiksi Grönlannista Etelä-Ranskaan.

Tekstien perusteella metsästyksen ja aristokratian välinen yhteys näyttäisi juontuvan keskiajan kulttuurista. Riista-aineiston määrä ja luokkaistunut yhteiskunta korreloivat arkeologisessa aineistossa. Elinkeinolla vaikuttaisikin olevan ihmisryhmille myös identiteettiä luova vaikutus. Eläimiä pidettiin ravintona, joista tuli symboleita

toiseuttamiselle. Muun muassa kristityn ja juutalaisen avioliittoa pidettiin eläimiinsekaantumiseen rinnastettavana tabuna. Monesti luuaineisto ilmentää kristillistä maailmankuvaa, mutta toisinaan eräistä konteksteista löytyy myös viitteitä eläinluiden pakanallisesta rituaalisesta käytöstä. Uutta tutkimussuuntausta kirjassa edustavat monitieteelliset tutkimusesimerkit keskiajan imetyksestä sekä sosiaalisen eriarvoisuuden tarkastelusta riistaeläinten luiden jakautumista analysoiden.

Asumista käsittelevä luku kertoo työkalujen kehityksestä ja maaseudun teollistumisesta. Hylätyt kylätontit antavat tutkimukselle paremmat edellytykset maakerrosten paremman säilymisen takia. Toisaalta arkeologit ovat kiinnostuneita myös kylätonttien hylkäämisen syistä, koska taustalla saattaa piillä musta surma.

Kirjan toisessa osiossa käsitellään valtaa, ja konfliktiarkeologinen aspekti saa suuren painoarvon. Linnoja ja linnoituksia kirjassa käsitelläänkin tarkasti. Valta-teeman alla jatketaan myös tavaroiden tuotantoon. Sitä, miksi tavaroita kuten keramiikkaa, vaatteita, luu-, metalli- ja lasiesineitä on valmistettu tietyissä paikoissa, on kyetty perustelemaan topografisilla selitysmalleilla. Kirjassa uutta historiallista tulkintaa tuodaan esille varhaiseen kaivosteollisuuteen viittaamalla. Kaivosarkeologiaksi nimetty ala onkin pystynyt osoittamaan mittavaa kaivostoimintaa

tapahtuneen useissa kaupungeissa ja myöhäiskeskiajalla.

Huomiota saavat myös kaupankäynti ja purjehdustekniikat. Laitanrakennustekniikoiden kehityksen lisäksi kirjoittajat käyvät läpi keramiikkatutkimuksen uusimpia oivalluksia ja haasteita. Aineistosta päätellen keramiikkatyyppit eivät ole kulkeutuneet alueelta toiselle ainoastaan kauppatavarana vaan myös ammattitaitona. Astianvalmistajat olivat merkittävä maahanmuuttajaryhmä hansa-ajan Itämerellä. Kaupankäynnin erikoisempia ilmenemismuotoja lienee esimerkiksi eksoottisten eläinten kauppa keskiajalla. Erityisesti afrikkalaisten leijonien ja apinoiden tiedetään olleen haluttuja eurooppalaisissa hoveissa. Afrikan ja Euroopan vuorovaikutusta käydään kirjassa muutenkin läpi melko kattavasti.

Valtaa käsittelevän osan viimeinen osuus kertoo kaupungeista. Kaupungistuminen oli myöhäiskeskiajalla mittavaa: eräiden kaupunkien pinta-alat jopa kaksinkertaistuivat ja asukasluku paikoin nelinkertaistui. Eurooppalaiset kaupungit olivat keskenään hyvin erilaisia, mutta rakenteellisia yhtäläisyyksiä voi havaita paljon. Teoksessa huomautetaan siitä, että kaupunkiarkeologia on keskittynyt liikaa kaupunkien ydinalueille. Kirjoittajien mielestä on ilmeistä, että monet tuotannolliset tehtävät on ollut parempi pragmaattisista syistä suorittaa kauempana asutuksesta.

Kirjan kolmas ja viimeinen osa käsittelee keskiajan hengellisyttä. Teemassa on aikaisemmista luvuista poiketen tärkeä osa historiallisella kerronnalla. Kirjassa käsitellään aikakauden katolinen historia kattavasti aina kirkkokurin kasvusta uskonpuhdistukseen ja sen aiheuttamiin konflikteihin asti. Lyhykäisästi käydään läpi myös islamin ja juutalaisuuden historiaa. Kaikissa luvuissa kulkeva historiallinen kontekstualisointi tuodaan tässäkin luvussa myös arkeologiseen

yhteyteen. Erityisen ansiokkaasti on käsitelty katolisen hautauksen topografiaa. Materiaalisesta kulttuurista selkeimmin esille tuodaan pyhiinvaeltajille myydyt esineet ja helminauhat. Lisäksi kristilliset motiivit, kuten kala- ja viiniköynnöskuviointi, näkyy usein kaivauskohteen arkeologisessa esineaineistossa.

Uskonnollisia rakennuksia kuvaillaan teoksessa enemmän taide- ja rakennushistorian kuin arkeologian keinoin. Uskonnolliset rakennustyypit esitellään pääpiirteissään, ja myös muutamien kirkkojen stratigrafia paljastetaan. Luostareiden ympäristöistä on onnistuttu löytämään merkkejä niissä harjoitetuista elinkeinoista. Kirjasta käy ilmi, että luostareihin on ollut yhdistettynä monipuolista tuotantoa, muun muassa raudanjalostusta. Luostareiden ympärillä on usein ollut viljelysalaa ja harjoitetut elinkeinot ovat monipuolisia.

Teos tasapainoilee ansiokkaasti yleistämisen ja yliproblematisoinnin välimaastossa. Kirjan temaattinen jako herätti allekirjoittaneessa kaksisuuntaisia tunteita. Kirjan ensimmäinen teema – asuminen, ympäristö ja eläminen – kertoo sen, minkä lupaa. Asumista ja rakentamista käsittelevä osa pysyy hyvin valitun aiheen kehyksissä. Valtaa ja hengellisyttä käsittelevät teemat menevät erikoisesti ristiin. Tuntuu siltä, että nämä olisi melkeinpä voitu laittaa yhden uudelleen nimetyn teeman alle tai jaotella pienemmiksi teemoiksi. Suurin puute kirjassa lienee kuitenkin ortodoksisen Euroopan kaikkinaisen puuttuminen. Teoksessa ei käsitellä esimerkein eikä yleisellä tasolla Euroopan ortodoksia alueita, Bysanttia, Kreikkaa, Venäjää tai muita itäisempiä alueita. Kirjassa käydään läpi kuitenkin afrikkalaisesta keskiaikaa, joten myös Euroopan itäreunan käsitteleminen olisi ollut relevanttia.

– KIM KRAPPALA

Pyhät nimet suomalaisissa kalentereissa

Heikki Oja: Suomen kansan pyhimyskalenteri. Kirjapaja 2011. 480 s.

Helsingin yliopiston almanakatoimiston päällikön Heikki Ojan kirjoittama kirja pyhimyksistä ja pyhien ihmisten nimistä valottaa suomalaisten kalenterien historiaa keskiajalta vuoteen 1929 saakka. Teos on syntynyt Helsingin yliopiston almanakatoimiston tutkimushankkeessa kalentereiden nimistöstä. Lähteenä siinä on käytetty keskiaikaisten suomalaisten pyhimyskalentereiden ja messukirjojen ohella myöhempiä virsikirjoja ja almanakkoja sekä katolisen kirkon martyrologeja. Teoksessa on esipuheen ohella pyhimyksiin ja pyhimyskultteihin liittyvä johdanto ja päivä kerrallaan etenevä esittely pyhimyksistä ja juhlapäivistä. Kirjassa on esiteltujen pyhimysten asia- ja nimihaikemistot sekä runsas värikuvitus. Teosta ei ole nootitettu, mutta joi-tain teemaan liittyviä lähdejulkaisuja ja tutkimuksia on esitelty. Hämmäntävästi myös Wikipedia mainitaan tärkeimpien teoksessa käytettyjen verkkosivujen joukossa.

Johdannollisessa osuudessa esitellään pyhimysten ja pyhimyskulttien alkuperää sekä suomalaista kalenteriperinnettä. Pyhimyksiin liittyvä lyhyehkö teksti toimii johdatuksena teemaan perehtymättömälle lukijalle, vaikka monet asiat esitetäänkin yksinkertaistusti. Onpa mukaan pujahtanut muutama selvä virhekin. Neitsyys oli naispyhimysten tärkeä piirre, mutta eivät he kaikki kuitenkaan olleet neitsyitä, eikä vaimoja ja äitejä nähty neitsytpyhimyksinä, kuten Oja väittää (s. 10).

Pyhimyskultti ja suomalaisen kalenterin muokkaantuminen ovat kaksi eri asiaa, vaikka Suomen kansan pyhimyskalenterissa ne voimakkaasti toisiinsa liitetäänkin. Kalenteriin merkitty virallinen juhlapäivä ei keskiajallakaan tarkoittanut vahvaa kulttia tai laajaa devoottien joukkoa, ainakaan koko kristikunnassa. On myös hivenen harhaanjohtavaa väittää, että koska Suomessa ”oli vain kaksi omaa pyhimystä, käytettiin emämaa Ruotsin ja Keski-Euroopan pyhimysvalikoimaa” (s. 23). Kirkkovuosi ja siis myös kalenterit rakentuvat keskiajalla koko kristikunnassa Jeesuksen elämän ja siihen liittyvien muistopäivien ympärille. Etenkin paavillisen pyhimyksenjulistamisprivilegion jälkeen tarkoituksena oli, että kanonisoituja pyhimyksiä kunnioitettaisiin ja heidän juhlapäiväänsä vietettäisiin koko katolisen kirkon alueella. Nämä seikat luonnollisesti näkyivät suomalaisissakin kalentereissa. Vastavasti pyhimysnimien runsastuminen reformaation jälkeen ei suoraan kerro kansan halusta pitää kiinni taivaallisista välittäjistä tai pyhimyksille osoitetusta kunnioituksesta. Etenkään kun osaa 1600-luvulla suomalaisiin kalentereihin liitetystä pyhimyksistä ei tunnettu tai kunnioitettu pyhimyksenä täällä katolisella ajallakaan.

Enemmän kuin kansan hartaudesta kalenterit kertovatkin kulttuurivaikutteista ja niiden leviämisestä. Niinpä olikin mielenkiintoista lukea saksalaisvaikutteista nimistön suhteen 1600-luvulla, almanakkaan lisättyjen nimien vähittäisestä maallistumisesta 1700-luvulta lähtien sekä suomalaistamisinnon tekemästä murroksesta almanakan nimistöön 1900-luvun vaihteessa. Näitä teemoja olisi voinut johdannossa esitellä laajemminkin.

Johdannon jälkeen teos on kalenterin muotoinen. Jokaisen päivämäärän kohdalla esitellään päivään liittyvän nimen historiaa ja

kyseinen pyhimys elämäkertoineen. Sivuille on jätetty tilaa omille, päivään liittyville muistiinpanoille. Teoksessa on oma osansa myös liikkuville juhlapäiville. Joidenkin nimien käytön historiaa, pyhimysten elämäkertoja tai muita vuodenkierron merkkipaaluja, kuten vaikkapa suvipäivää ja talvipäivää tai Esterin päivän sadetta, avataan myös erillisissä tietoskulaatikoissa. Ne tuovat hyvän lisän muuten varsin niukkoihin selitysteksteihin

Lyhydestään huolimatta tekstit ovat selkeitä ja pääosin hyvin kirjoitettuja. Etenkin kalenterihistorialliset osuudet ovat mielenkiintoisia ja tuovat uutta tietoa muutoksista suomalaisissa kalenterikäytännöissä. Nimien ja henkilöiden esittelyssä myös löytyy paljon kiinnostavia yksityiskohtia pyhimyksistä kiinnostuneille lukijoille. Keskiajan pyhimyskulttien tutkijakin tapasi monta uutta tuttavuutta: harva lienee aiemmin kuullut Hyginus, Hegesippus tai Adonica-nimisistä pyhistä henkilöistä. Toisaalta lukija jää pyhimysten esittelyn yhteydessä kaipaamaan edes jotain tietoja siitä, miten kyseistä päivää on vietetty Suomessa. Kansan keskuudessa monet pyhimyspäivähän olivat tunnettuja markkinapäiviä tai etappeja vuodenkierrossa ja maataloustöissä.

Teos on kauttaaltaan kuvitettu värikuvin. Suomen kansan pyhimyskalenteri onkin erittäin kaunis ja tyylikäs teos ja kuvat myös lisäävät sen informaatio-arvoa. Osa kuvista on valokuvia pyhimysten patsaista, kirkoista tai luostareista. Suurin osa kuvituksesta tulee kuitenkin teoksessa käsiteltävältä aikakaudelta; esitellyiksi tulevat niin keskiaikaiset pyhimyskalenterit ja sinetit kuin uuden ajan alun grafiikat ja maalauksetkin. Kriittikinä täytyy kuitenkin todeta, että vain hämmästyttävän pieni osa kuvista on suomalaista alkuperää. Kuvituksen tarkoituksena on ilmeisesti ollut korostaa pyhimysten nimien ja sitä kautta kalentereiden raken-

tumisen kansainvälistä luonnetta. Teos on kuitenkin nimetty nimenomaan Suomen kansan pyhimyskalenteriksi, joten lukuisat Suomen kirkoista löytyvät pyhimysten kuvat olisivat ansainneet enemmän huomiota. Kansahan ei tutustunut pyhimyksiin vain kalentereiden tai virsikirjojen luetteloiden perusteella vaan varsinkin kuvina kirkkojen seinissä, kuten Heikki Oja itsekin johdannossaan toteaa.

Heikki Oja ilmoittaa esipuheessaan kirjan tarkoitukseksi halun kunnioittaa vanhoja pyhimyksiä ja saattaa unohtetutkin pyhät nykyolien tietoon. Hän lisää toivomuksen, että lukijat löytäisivät kirjassa esiteltujen pyhimysten joukosta oman suosikin – suojelijan ja ystävän, jonka kanssa jakaa elämän taakat. Kirja voi toki toimia inspiraationa hengellisessä elämässä, mutta enemmän kuin hartauskirjallisuudeksi suosittelisin teosta nimihistoriasta kiinnostuneille lukijoille valottamaan kulttuurivaikutteiden leviämistä kalentereiden näkökulmasta.

— SARI KATAJALA-PELTOMAA

Naantalia syvällisesti

Kari Uotila (toim.): Naantalin luostarin rannassa – arkipäivää Naantalin luostarissa ja sen liepeillä. Stranden vid Nändendals kloster – vardagen i klostret och dess omgivning. Kåkenhus- kirjat nro 3. Naantalin museo, Naantalin seurakunta, Vallis Gratiae -yhdistys ry & Muuritutkimus ky 2011. 336 s.

Birgittalaisluostarin historiaa on tutkittu Suomessa laajalti. Varsinkin Pyhän Birgitan juhluvoden 2003 jälkeen on ilmestynyt run-

saasti uutta ja laadukasta tutkimusta historian ja arkeologian alalta. Mainittakoon Marko Lambergin tutkimus birgittalaisveli Jöns Buddesta¹ tai Tuomas Heikkilän työryhmän² fragmenttitutkimukseen liittyvät teokset ja artikkelit, joissa etsitään luostarin kirjaston ripeitä ja valaistaan keskiajan ja uuden ajan alun Suomen kirjallistumisen historiaa.

Turun yliopiston tutkimusryhmän laajat arkeologiset tutkimukset Naantalın luostarikirkossa 1990-luvulta alkaen ja sen pohjoispuolella 2000-luvulla ovat vihdoin saaneet kaivatun synteensä. Jo vuonna 2003 kirkkorakennukseen ja kaupunkiin liittyneet tutkimukset ilmestyivät hienossa *Vallis Gratiae* -kirjassa³, mutta nyt myös Turun yliopiston ulkopuolella toimivat asiantuntijat ovat saaneet tilaisuuden julkistaa lisäyksiä luostaria koskevaan tutkimukseen. Kirja täydentää erinomaisesti aikaisempaa tutkimustietoa birgittalaisluostarin elämästä.

Kun arkeologiset kenttämötödit ovat monipuolistuneet ja poikkiteollinen lähestymistapa on tuonut esiin uusia kysymyksiä, myös kiinnostus menneiden ihmisten arkeen on lisääntynyt – tai ehkä juuri siksi mennyttä arkea on nykyään mahdollista tavoittaa edes jossain määrin. Tiheämpi seula antaa yhä enemmän informaatiota myös tästä aiheesta.

On tärkeää, että Naantalın luostarin historiaa seulova teos on julkaistu suomeksi ja ruotsiksi. Kes-

kiajantutkimusta on Pohjoismaissa mahdotonta tehdä vain suomeksi, ja myös skandinaavisen yleisön on tarpeen tietää uusimmat käsityksemme yhteisestä historiastamme – etenkin siksi, että Suomessa on tällä hetkellä meneillään hyvin elinvoimainen keskiajantutkimuksen aalto ja täällä on eteviä historiallisen arkeologian taitajia. Birgitta-tutkimuksella on Ruotsissa edelleen vankka pohja, joten uuden tutkimustiedon julkaiseminen ruotsiksi on varma tae sille, että sitä luetaan. Nyt arvioitavan teoksen ovat yhdessä julkaisseet Naantalın museo ja Vallis Gratiae -seura, mikä on osoitus yhteistyöstä eri muisti- ja tutkimusorganisaatioiden välillä.

Kirjassa on runsas kuvitus ja hyvin kirjoitetut kuvatekstit. Etenkin karttapiirroksat ja vanhat kartat on tuotu havainnollisesti esille ja selitetty monisanaisesti – nämä lähteet edustavat myös eräänlaisia kerrostumia niistä käsityksistä, mitä luostarin jäännöksistä on ollut. Kaivauskuvissa ovat esillä myös kaivajat ja tutkijat, kuten varhaisemmassa tutkimuksessa oli tapana. Mutta oli sellainenkin aika, jolloin alueet tuli ”puhdistaa” kuvausta varten, eikä tutkimusavustaja saanut vilahtakaan kuvissa. Tästä on onneksi taas luovuttu – ihminenhan toimii vallan mainiosti mittatikkuna maastossa. Lisäksi saamme lisätietoa siitä, miten itse tutkimusta tehtiin ja ennen kaikkea ketkä sitä tekivät.

Kirja on muodoltaan antologia, jonka monissa poikkiteollisissa artikkeleissa tuodaan mielenkiintoisesti esiin erilaisia näkemyksiä Naantalın luostarista. Teos on jaettu neljään osioon, joista ensimmäinen käsittelee tutkimushistoriaa, toinen peilaa luostarin henkistä kulttuuria historiallisessa valossa, kolmas valottaa taloushistoriallisia näkökulmia ja neljäs taas paljastaa uusia tulkintoja luostarin arjesta ja materiaalisesta kulttuurista viimeisten arkeologisten kaivausten

annin samoin kuin erilaisten luonnontieteellisten lähestymistapojen avulla.

Teoksen monista ansiokkaista artikkeleista mainittakoon Terhi Kivistön pieni tutkimus taitelija Augusta Granbergin kiinnostuksesta luostarijäännöksiin ja arkeologiaan 1800- ja 1900-luvun taitteessa. Kirsi Salonen tarkentaa ja korjaa vanhoja käsityksiä siitä, mikä oli Maskun seurakunnan asema suhteessa luostariin 1400-luvulla ja myöhemmin. Marko Lambergin yleisesitys sukupuolirooleista ja elämästä muurien sisäpuolella on oiva yhteenveto hänen omasta laajemmasta tutkimuksestaan. Terttu Lempiäisen artikkeli käsittelee ruoka-, lääke- ja muihin tarkoituksiin käytettyjä kasveja, joista on löytynyt jälkiä Naantalın luostarin ja kaupungin alueelta. Auli Tourunen ja Kristiina Mannermaa analysoivat eläinluuaineistoja. Janne Harjulan artikkeli kirjoihin ja kirjoittamiseen liittyvän esineistön tutkimuksesta ja muutaman kirjalliseen kulttuuriin liittyvän esineen tulkinnoista täydentää olemassa olevaa tutkimusta Naantalın luostarin ja yleensä Suomen kirjallisen kulttuurin vaiheista. Kirjan pedagoginen ote näkyy hyvin osioissa, joissa nykyarkeologian luonnontieteelliset menetelmät selitetään lyhyesti tulkintojen taustana. Kirja toimii oppimateriaalina ja kurssikirjallisuutena.

Viimeisessä artikkelissa teoksen toimittaja Kari Uotila käsittelee vanhoja ja uusia tulkintoja luostarirakennusten rakentamisen ajoittamisesta. Erityisen kiinnostavaa on, että artikkelissa kyseenalaistetaan ajoitusta ja ehdotetaan, että esimerkiksi kylmennyt ilmasto mahdollisesti vaikutti siihen, ettei muuraaminen sujunut yhtä nopeasti kuin myöhemmin on tulkittu. Puulustoajoitukset antavat tässä mielenkiintoisen lisän aikaisempaan keskusteluun. Tämä on ollut hyvin merkittävä kysymys ja tutkimusaihe kautta aikojen ja on sitä edel-

1. Marko Lamberg (2007) *Jöns Budden. Birgittalaisveli ja hänen teoksensa*. SKS:n toimituksia 1115, Helsinki.

2. Tuomas Heikkilä (toim.) (2010) *Kirjallinen kulttuuri keskiajan Suomessa*. Historiallisia tutkimuksia 254. SKS, Helsinki. Ryhmän jäsenien artikkeleita esim. *Historisk Tidskrift för Finland* 3/2008.

3. Kari Uotila, K. Lehtonen & Carita Tulkki (toim.) (2003) *Vallis Gratiae 1443–1648 – Arkeologisia tutkimuksia Naantalissa*. Turku.

leen. Olisin toivonut myös enemmän vertailua esimerkiksi Piritan luostarin arkeologisiin tutkimuksiin ja löytöaineistoon yleensä. Tämä on hyvä esimerkki siitä, miten tutkimusta voi laajentaa. Lähdeaineistoa on valtavan paljon ja sitä varmasti tutkitaan vielä kauan.

Naantalin Nunnamäki on askaruttanut tutkijoita siitä saakka, kun arkeologinen tutkimus alkoi Suomessa 1800-luvulla. Paikkaa voisi kutsua Suomen historiallisen arkeologian kehdeksi, josta aika ajoin on ammennettu tietoa keskiajan Suomesta ja jonka avulla on aika ajoin täydennetty historiokuvaamme. Kysymys raunioiden paljastamisesta palaa silloin tällöin keskusteluun, mutta mikäli emme kaiva kaikkea nyt, säily tekemistä ja löytöjä myös jälkipolville – näin on ajateltu tähän asti, ja ehkä se on terve ajatus.

– EVA AHL-WARIS

Reformaatioajan aarteita savolaisesta pappilasta

Terhi Kiiskinen: Viisi Ruotsin reformaatioajan lähdeä Suomessa. Suomen historian lähteitä 9. SKS, 2010. 399 s.

Dosentti Terhi Kiiskisen toimittama *Viisi Ruotsin reformaatioajan lähdeä Suomessa* sisältää nimensä mukaisesti edition ja käännöksen 1500-luvulta peräisin olevasta käsikirjoituksesta. Kiiskinen työskentelee Helsingin yliopistossa teoreettisen filosofian oppiaineessa ja on tutkinut muun muassa uuden ajan alun oppi- ja kirjahistoriaa. Nyt kyseessä oleva kirjanen, kuten Kiiskinen itse sitä nimittää, löytyi

1990-luvulla Nilsin Aholansaaren pappilan kirjastosta monen muun kiinnostavan niteen joukosta. Koomakäsikirjoitus sisältää kopiot viidestä eri uskonnollisista teemoista käsittelevästä tekstistä. Ensimmäinen niistä on Laurentius Olain katekismus vuodelta 1560, toinen on kuvaus vuoden 1562 piispankokouksesta Tukholmasta, kolmas teksti sisältää sielunhoidollisia ohjeita rippisille ja neljäs teksti puolestaan on katolilaisuuteen kohdistuva pilkkaruno. Käsikirjoituksen viides ja viimeinen tekstikokonaisuus on Eric Falckin kirjoittama lohdutuskirjanen odottaville äideille. Osa näistä tekstikopioista on säilynyt ainoastaan tässä kyseisessä käsikirjoituksessa.

Teoksen johdannossa Kiiskinen kertoo käsikirjoituksen löytämisestä ja pohtii kirjanen syntyvaiheita ja mahdollista reittiä Aholansaaren kirjahyllyyn. Sinänsä kiinnostavat kertomukset pappilan viimeisten asukkaiden, rovasti ja ruustinna Hyvämäen, sukulaisverkostoista ja kytköksistä herännäisyyteen eivät valota itse käsikirjoituksen tarinaa juurikaan. Sen sijaan Kiiskinen pysyy oivallisesti haarukoimaan käsikirjoituksen mahdollista ajoitusta siitä löytyvien vuosilukujen ja toisaalta myös henkilöiden avulla. Hän uskoo ajoituksen sijoittuvan 1560–1580-luvuille. Johdantoon sisältyvät myös lyhyet taustaluvut Kustaa Vaasan hallintokaudesta ja reformaatioilikkeestä. Reformaatio muodostuikin käsikirjoitusta selittäväksi kontekstiksi niin taustalukujen kuin myöhemmin tulevien selitystenkin kautta.

Teoksen ensimmäinen varsinaisen pääluvun sisältää tekstien editiot ja suomennokset. Sisällön tutkimiseen Kiiskinen on käyttänyt paljon aikaa ja tekstien litterointi on tehty huolella. Myös käännökset vaikuttavat sujuvilta ja alkupe räiseen tekstiin vertaaminen onnistuu helposti samalta aukeamalta. Lisäkiitoksen ansaitsee myös alkuperäisen säilytetty rivijako ja hy-

vien editointiperiaatteiden noudattaminen. Kiiskisen omat lisäykset tai tulkinnat on erotettu tekstistä näkyvästi. Näin edition ja alkuperäisen käsikirjoituksen tarkasteleminen rinnakkain onnistuu ongelmitta. Tekstit ovat itsessään hyvin mielenkiintoisia. Varsinkin piispankokouksen pöytäkirjajamain kuvaus ja lohdutuskirjanen odottaville äideille tuovat kiinnostavia näkökulmia reformaatioajan kristillisyyteen. Piispankokouksessa arkkipiispa on nostanut esiin teologisia kysymyksiä, joiden avulla on selvästi tehty eroa katolilaiseen uskoon. Kantaa otetaan niin ehtoolliseen, alttarin lukumäärään kuin kirkkojen koristuksiinkin. Lohdutuskirjanen puolestaan kuvaa kirkon suhtautumista äidiksi tulemiseen ja etenkin synnyttämiseen. Synnytyskivut tulisi ottaa nöyriin mielin vastaan, sillä tekstin mukaan nainen voi näiden kärsimysten kautta päästä lähemmäksi Jumalaa.

Kirjan toinen pääluvun koostuu tekstien selitysosasta. Kiiskinen kommentoi jokaista tekstiä erikseen kertoen samalla myös taustatietoja esimerkiksi kirjoittajasta tai tekstiin liittyvistä tapahtumista. Yksittäisten lainausten kautta hän pyrkii selittämään kyseisen tekstin suhdetta reformaatioajan ajatteluun. Kiiskinen on verrannut teksteistä löytyviä sitaatteja eri Raamatun käännöksiin ja pohtinut myös sanojen ortografiaa. Teoksesta puuttuvat kuitenkin lähes kokonaan käsikirjoitusta koskevat fyysiset tiedot, jotka omalta osaltaan auttaisivat sen historian selvittämisessä. Paperista mahdollisesti löytyvät vesileimat ja käsikirjoituksen vihkorakenteen tarkempi tutkiminen voisivat antaa vastauksia nyt avoimeksi jääneisiin kysymyksiin. Vihkorakenteen tarkasteleminen selvittäisi tekstien keskinäistä suhdetta, ja parhaassa tapauksessa vesileimat vahvistaisivat käsikirjoituksen ajoittamiseen liittyviä pohdintoja.

Käsikirjoitusta on mahdollista tutkia jossain määrin myös verkossa, sillä sen faksimile-versio on luettavissa SKS:n verkkosivuilla. Faksimile on julkaistu PDF-tiedostona, joka jo sinällään rajoittaa sen käytettävyyttä. Kuvat ovat aika pieniä ja tarkennettaessa teksti puuroutuu, jolloin lukemisesta tulee melkein mahdotonta. Lähempi tarkastelu jääneekin alkuperäisen käsikirjoituksen varaan. Tutkijana toivoisin, että alkuperäisaineiston kuvaamiseen ja digitointiin panostettaisiin niin, että lopputulos olisi oikeasti hyödyllinen ja käyttökelpoinen alan tutkimukselle. Nykyisellään niihin käytetty raha tuntuu menevän osittain hukkaan.

Viisi Ruotsin reformaatioajan lähdeä Suomessa on osoitus siitä, että yksittäisiä käsikirjoituksia ja tekstejä todellakin kannattaa tutkia. Kiiskisen ajatuksena on selvästi ollut tuoda monella tapaa ainutlaatuiset tekstit kaikkien ulottuville. Toisaalta hän myös rohkaisee muita tarttumaan kyseiseen käsikirjoitukseen, sillä tutkittavaa siinä riittää edelleen.

– MARIA KALLIO

Andien alkuperäisväestö ja siirtomaajan kirjallinen kulttuuri

Joanne Rappaport – Tom Cummins: Beyond the Lettered City. Indigenous Literacies in the Andes. Duke University Press, Lontoo 2012. 370 s.

Antropologi Joanne Rappaport on useissa teoksissaan käsitellyt erityisesti tapoja, joilla Kolumbian alkuperäisasukkaat ovat käyttäneet historiaa ja mytologiaa poliittisiin

tarkoituksiin. Taidehistorioitsija Tom Cummins puolestaan on erikoistunut Andien alueen esikolumbiaaniseen sekä siirtomaakaiseen taiteeseen. Uudessa teoksessaan Rappaport ja Cummins tutkivat alkuperäisväestön osallistumista siirtomaakulttuurin syntyyn Kolumbian Andeilla 1500–1700-luvuilla. He lähestyvät aihetta kirjallisen ja kuvallisen kulttuurin omaksumisen kautta.

Tekijät ovat pyrkineet kaivamaan esiin alkuperäisväestön kokemuksia siirtomaakulttuurista hyödyntäen monipuolista metodologiaa. Kirjoittajat tarkastelevat kirjallista ja kuvallista ilmaisua areenana, jossa siirtomaakulttuurista neuvoteltiin ja jossa sitä luotiin ja kyseenalaistettiin. Aikaisemmin espanjalaisten ja alkupe- räisasukkaiden maailmoja on tarkasteltu erillään toisistaan, mutta Rappaport ja Cummins tarkastelevat Pohjois-Andien siirtomaayhteiskuntaa kokonaisuutena, jossa eri ryhmät eivät eläneet eristyksissä toisistaan vaan limittäin ja jatkuvassa vuorovaikutuksessa. Espanjalaisten ja intiaanien maailmat sekoittuivat monin eri tavoin synnyttäen täysin uusia kulttuurin muotoja, jotka olivat leimallisesti espanjalaisamerikkalaisia.

Rappaportin ja Cumminsin mukaan Espanjan siirtomaavalta perustui kirjoitetun sanan ensisijaisuutta korostavan ideologian varaan. Tähän viittaa uruguaylaisen kirjallisuustieteilijän Ángel Raman luoma espanjalaista Amerikkaa kuvaava kielikuva *lettered city*, josta kirja on saanut nimensä. Valtaava imperiumia hallittiin laajan kirjeenvaihtoverkoston avulla, hallinto- ja oikeusjärjestelmät olivat vahvasti kirjallisia, ja notaarien ammattikunta oli hyvin tärkeässä asemassa byrokraattisen järjestelmän ylläpitäjänä. Espanja oli kirjallinen kieli, mikä osoitti sen paremmutta intiaanikieliin nähden, sillä näillä ei ollut aakkosellista kirjoitusta lainkaan. Lisäksi espanjalaisten

mukanaan tuoma uskonto perustui pyhiin kirjoituksiin.

Espanjalaiset pyrkivät sosiaaliseen alkuperäisväestön espanjalaiseen kulttuuriin ja kristinuskoon kirjoituksen ja kuvan avulla. Oikeudelliset asiakirjat ja alttaritaulut olivat tärkeässä asemassa muokkaamassa intiaanien maailmankuvaa. Toisaalta alkuperäisväestö aktiivisesti osallistui kirjalliseen kulttuuriin ja oppi käyttämään sitä hyväkseen omiin tarkoituksiinsa. Intiaaniyhteisöt, ja erityisesti niiden johtajat, puolustivat aktiivisesti oikeuttaan omiin maihinsa oikeuteitsee. He säilyttivät huolellisesti omistusoikeudesta kertovia asiakirjoja omissa kotiar- kistoissaan voidakseen esittää ne oikeudelle. Intiaanit ymmärsivät, että kirjalliset dokumentit olivat legitimitietin tae.

Teoksessa tarkastellaan myös varakkaiden intiaanien laatimia testamentteja. Testamenttien laatiminen kertoo integroitumisesta siirtomaayhteiskuntaan sekä pyrkimyksestä varmistaa perillisten asema tuossa yhteiskunnassa. Samalla niiden avulla voidaan myös jäljit- tää sitä, mitä intiaanit pitivät tärkeänä. Ne kertovat alkuperäisväestön materiaalisesta kulttuurista sekä heidän pyrkimyksistään säilyttää maaomaisuutensa sukunjensa hallussa.

Rappaport ja Cummins tarkastelevat alkuperäisväestön laatimia asiakirjoja sekä heidän kokoamiaan oikeudessa todisteina käytettyjä asiakirjasarjoja identiteetin muokkaamisen välineenä. Kirjoitustaitoiset intiaanit loivat näiden dokumenttien sivuilla uusia merkityksiä sille, mitä oli olla intiaani espanjalaisten hallitsemassa Amerikassa. Tekijöiden mukaan asiakirjat syntyivät eurooppalaisten ja amerikkalaisten ilmaisun muotojen sekoituessa uusilla ja odottamattomilla tavoilla, ja tuloksena oli leimallisesti siirtomaa-aikaisia dokumentteja, joissa uudesta yhteiskunnasta neuvoteltiin.

Kirjoittajien mukaan siirtomaa-aikaisen intiaanikulttuurin nyansseja voi ymmärtää vain jos luovutaan epärealistisesta ja epähistoriallisesta pyrkimyksestä löytää intiaanien oma ääni. Todellisuudessa eri äänet olivat sekoittuneita toisiinsa, eikä puhdasta valloitusta edeltänyttä intiaanien ääntä voi löytää siirtomaa-aikaisista asiakirjoista. Espanjalaisvalta muokkasi alkuperäisväestön maailmankuvaa ja ajattelutapaa, ja valloituksen jälkeistä intiaaniyhteiskuntaa voidaan ymmärtää vain tässä kontekstissa.

Rappaport ja Cummins käsittelevät myös kirjallisen kulttuurin performatiivista luonnetta. Espanjan kuninkaat eivät siirtomaa-aikana astuneet jalallaan Amerikkaan, mutta silti heidän valtansa oli nimellisesti ehdoton. Tätä korostettiin seremonioilla, joita suoritettiin kun kuninkaan nimissä lähetetty käsikirje saapui. Kuninkaan sientin omaava asiakirja otettiin vastaan kuin se olisi kuningas itse, ja se luettiin julkisesti niin espanjaksi kuin intiaanielilläkin.

Tekijät eivät kuitenkaan käsittele juurikaan sitä, miten heikko kuninkaan valta todellisuudessa oli uudella mantereella varsinkin varhaisella siirtomaa-ajalla. He mainitsevat espanjalaisen oikeusjärjestelmään liittyneen toteamuksen ”tottelen mutta en toimeenpane” (*obedezco pero no cumplo*), jonka avulla paikallisohtajat saattoivat kuninkaan valtaa kyseenalaistamatta vedota siihen, että tietty määräys oli mahdoton toteutettavaksi. Kirjoittajat eivät kuitenkaan vie ajatusta pidemmälle.

Lait ja oikeuden määräykset jäivät usein kuolleiksi kirjaimiksi siirtomaissa. Valtameren yli virtasi jatkuvasti kuninkaallisia määräyksiä intiaanien hyvästä kohtelusta, ja intiaanit hakivat jatkuvasti oikeutta espanjalaisilta tuomioistuimilta, mutta toimeenpano oli täysin kiinni paikallisista mahtimiehistä. Heidän intressiensä vastaiset

määräykset vain yksinkertaisesti jätettiin huomiotta. Tilanne toki muuttui sitä mukaan kun keskuhallinto vahvisti otettaan siirtomaissa.

Kirjallisen kulttuurin lisäksi Rappaport ja Cummins käsittelevät myös muita symbolijärjestelmiä, kuten vaatetusta, uskonnollista kuvastoa ja eurooppalaista ruutukaavaa, jonka mukaisesti siirtomaa-ajan kaupungit rakennettiin.

Rappaport ja Cummins tuovat erinomaisesti esiin sen, miten intiaanieliitti osallistui uuden yhteiskunnan syntyyn ja kehitykseen. Amerikan valloitus ei ollut niin nopea ja täydellinen kuin usein ajatellaan, eikä laajan valtakunnan hallinta olisi ollut mahdollista ilman intiaaniyhteisöjen suostumusta.

Lukutaidoton alkuperäisväestön enemmistö sen sijaan jää kirjassa väistämättä sivuosaan. Kirjallisen kulttuurin performatiivinen luonne integroi myös lukutaidottomat osaksi yhteiskuntaa, mutta he eivät ole jättäneet juuri jälkeä itsensä. Kirjoittajat pyrkivät kyllä jonkin verran tuomaan esiin myös tavallisten intiaanien kokemuksia, mutta silloin liikutaan huomattavasti heikommalla pohjalla kuin eliiteistä puhuttaessa. Johtavassa asemassa olevat intiaanit olivat huomattavasti espanjalaistuneempia kuin alaisensa, ja he pystyivät paremmin toimimaan kirjallisessa yhteiskunnassa. *Lettered city* ei ulottunut koskemaan koko alkuperäisväestöä.

– LAURI UUSITALO

Ensimmäinen väitöskirja I. K. Inhasta

Kati Lintonen: Valokuvallistettu luonto. I. K. Inhan tuotanto luonnon merkityksellistäjänä. Helsingin yliopisto 2011. 304 s. <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/27840>

Kati Lintosen taidehistoriallisen väitöskirjan aiheena on valokuvan ja valokuvallistamisen tutkimus. Sen pääkohde on Into Konrad Inha, joka lienee Suomen valokuvataiteilijoista tutkituin. Häntä on ehditty tarkastella valokuvataiteen, kansatieteen, historian ja kirjallisuustieteen parissa. Nyt arvioitava työ on kuitenkin ensimmäinen Inhaan keskittynyt väitöskirjatutkimus ja taidehistoriallinen monografia. Vaikka kirjoittaja pyrkiikin välttämään tekijäkeskistä otetta, käytännössä työ niveltyy osaksi Inhasta käytyä keskustelua samalla kun se pohtii laajemmin luonnon valokuvallistamista.

Inhaan viime vuosina kohdistunut mielenkiinto kertoo valokuvataiteen tunnustamisesta keskeiseksi osaksi Suomen kuvataiteen kenttää ja samalla halusta määritellä valokuvataide perinteisillä tekijä- ja kaanonmittapuilla. Inhan elämänhistoria täyttää sopivasti romanttisen taiteilijuuden tunnusmerkit, ja hänet voidaan nostaa jalustalle koko taidemuodon kansallisenä edelläkävijänä. Suurmiesstatuksen saavuttamisen varma merkki on kriittinen ja kyseenalaistava tutkimus, jollainen Lintosen työn muodossa kohdistuu Inhaan.

Luontosuhde ja sen rakentuminen kansallisen identiteetin osana ovat nekin suomalaisen taiteen- ja kulttuurintutkimuksen perusmateriaalia. Inhan valokuvat ja tekstit tavoittivat julkaistuina suuren kotimaisen yleisön, joten niillä on ollut

laajaa kantavuutta. Hänen toimintansa ajoittui murroskohtaan, jossa modernisaatiokehitys vei pohjan luonnon yksiselitteiseltä määrittelyltä kansallisen projektin kulmakivenä. Tämä ideologinen ristiriita heijastuu monin tavoin Inhan työssä ja henkilössä.

Lintonen käsittelee Inhan luontosuhdetta ja luonnon valokuvallistamista kolmen temaattisen ”korin” avulla, jotka ovat suomalaiskansallinen, luonnon suojelemisen ja maailman ymmärtämisen näkökulma. Työn rakenne on noussut aineistosta osana hermeneuttista tulkintaprosessia. Pääteemoihin perustuvat korit toimivat itsenäisinä osatutkimuksina, joilla kullakin on oma päätutkimuskysymyksen väljästi liittyvä tavoitteenasettelunsa ja tutkimusotteensa. Tämän seurauksena tutkimuksen lähtökohdat ja tutkimuskysymys elävät tekstin edessä.

Päätutkimuskysymyksinä ovat, millaisena luontoa on ajateltu ja millaisena tekona luonnon valokuvallistaminen on ymmärrettävissä. Lintonen ei sido kysymyksiä Inhaan, Suomeen tai tiettyyn historialliseen kontekstiin. Luonnon ajattelun tutkimusmenetelmän toimii diskurssianalyysi ja myös valokuvallistamista tarkastellaan ”diskursiivisesti rakentuvana tapahtumana”. Lähtökohdaksi luontoajattelun ja valokuvallistamisen tutkimukselle hän on ottanut Kai Alhasen tulkinnan Michel Foucault’n tiedonarkeologiasta, mutta aineiston käsittelyä hallitsee pikemminkin hermeneuttinen ja viimeisimmässä osatutkimuksessa fenomenologinen tutkimusote.

Tutkimuksen pääaineistona on I. K. Inhan kuvallinen ja kirjallinen tuotanto 1890–1925. Lintonen ei pidä työtään biografisena mutta ei myöskään problematisoi Inhan tekiäyttyä diskurssianalyttisen otteensa kannalta. Työssä päinvastoin puhutaan Inhan intentioista, tuotannosta ja henkilöhistoriasta,

joten kokonaan irti biografisesta otteesta siinä ei päästä. Lintonen on muissa julkaisuissaan käsitellyt Inhan valokuva- ja kirjallista tuotantoa sekä taiteilijauraa tavalla, jota voisi pitää konventionaalisen taidehistoriallisena. Tämä ei sinänsä haittaa, mutta johdanto ja käsittely eivät tältä osin täysin kohtaa.

Itse käsittely etenee sujuvasti ja keskustelevasti. Osatutkimuksissa käydään läpi suuri joukko teemoja sekä Inhan omaan aikaan että valokuvataiteen nykykeskusteluihin liittyen ja näkökulmat vaihtuvat tiuhaan. Työssä sivutaan laajalti monia tutkimusaloja, mutta kaikkein vahvimmin se ankkuroituu valokuvataiteen tutkimuksen teoriapohjaan. I. K. Inhaan liittyvä aineisto on kattava ja monipuolinen ja sen kokoamisessa on nähty paljon vaivaa. Kuva-aineiston esiinsaanti kirjassa ja verkkojulkaisussa on ollut teknisesti haastavaa, koska mittavasta tuotannosta on jouduttu poimimaan pieni otos ja kuvanlaadustakin on pitänyt tinkiä. Lukijan onneksi monet kuvista on uudelleenjulkaistu muissa yhteyksissä painoasultaan korkeatasoisina.

Lintosen kirja tuo kaiken kaikkiaan esiin paljon arvokasta uutta tietoa ja oivaltavia tulkintoja Inhan kaksijakoisesta suhtautumisesta periferiaaluontoon ja -asukkaihin sekä tämän tuotannossa tapahtuneesta siirtymästä pois ohjelmallisesta nationalismista kohti oma-kohtaista, luonnon itseisarvoon perustuvaa kuvausta. Kokonaisuutena työ tarkentaa merkittävästi käsityksiä Inhan luontokuvauksen erityispiirteistä ja hänen avainroolistaan suomalaisen maiseman valokuvallistajana. Kirja onnistuu esittämään niin Inhan työn kuin nationalistisen luontodiskurssinkin uudenlaisessa tulkintakehyksessä. Se on rikas, omaperäinen ja kunnianhimoinen lisä suomalaisen valokuvataiteen tutkimukseen.

– MAUNU HÄYRYNEN

Kansalaisliikehdintä ja hyvinvointivaltio

Päivi Uljas: Hyvinvointivaltion läpimurto. Pienviljelyhegemonian rapautumisen, kansalaisliikehdinnän ja poliittisen murroksen keskinäiset suhteet suomalaisessa yhteiskunnassa 1950-luvun loppuvuosina. Into Kustannus Oy, 2012. 300 s.

Päivi Uljaksen väitöstutkimuksella on tärkeitä ajankohtaisia yhteiskunnallisia ulottuvuuksia: kansalaisliikehdintä on osoittanut voimansa poliittisissa muutosprosesseissa eri puolilla maailmaa. Sitkeän ja johdonmukaisen liikehdinnän ansiosta ovat diktatuurit kaatuneet ja poliittiset järjestämät uudistuneet; alhaalta tuleva paine on osoittautunut väkeväksi muutosvoimaksi. Hyvinvointivaltion vaakalaudalla oleva tulevaisuus herättää myös tarvetta sellaiseen historialliseen tietoon, joka tuo valoa sen synty- ja kehitysprosessiin.

Uljas lähestyy suomalaisen hyvinvointivaltion läpimurtoa toisaalta pitkien kehityslinjojen ja toisaalta pienipiirteisten lähikuvien kautta. Uljas kohdistaa katseensa 1950-luvun loppuun ja 1960-luvun alkuun, jota hän pitää merkittävänä ajanjaksona hyvinvointivaltion läpimurron kannalta. Juuri tänä aikana toteutettiin tai pantiin alulle sellaisia kauaskantoisia sosiaalisia reformeja, jotka ovat leimanneet polkuriippuvuuden taivon suomalaista hyvinvointivaltiomallia jatkossakin. Erityisen merkittävää tutkimuksessa on vuosien 1958–1961 vasemmistoenemmistöisen eduskunnan ja sosiaaliturvalliikehdinnän välisen suhteen erittely. Uljas esittää vahvan teesin siitä, että tämän ajankohdan kan-

salaisliikehännällä oli keskeinen merkitys hyvinvointivaltion läpimurrolle Suomessa: ”uudistuksiin pakottajana oli kuitenkin kansalaisliikehännän ja eduskunnan vasemmistoenemmistön muodostama uhka”. Hän haluaa suunnata huomion taloudellisen ja poliittisen eliitin toiminnan alapuolelle ja rinnalle, josta löytyvät hänen mukaansa todelliset muutoksen agentit. Uljaksen tavoitteena on sijoittaa tämä kansalaisliikehännä osaksi suurempaa hegemonistista murrosta, josta se sai voimansa ja joka tarjosi sen laajenemiselle poikkeukselliset edellytykset.

Tutkimus keskittyy alaotsikon mukaisesti kolmeen keskeiseen teemaan: pienviljelyhegemonian rapautumiseen, kansalaisliikehännän ja poliittisen murrokseen 1950-luvun lopun ja 1960-luvun alun suomalaisessa yhteiskunnassa. Uljas on kiinnostunut erityisesti näiden keskinäisistä suhteista, jolloin ne eivät ole irrallisia aihepiirejä vaan ikään kuin toistensa edellytyksiä ja toisistaan riippuvaisia prosesseja. Vaikka nämä kolme näkökulmaa eivät kohtaa aivan saumattomasti, hegemonistisen murroksen läpivalaisu antaa tärkeitä tuloksia suomalaisen yhteiskunnan rakenteellisesta käännekohtasta. Jotta nämä kolme perspektiiviä tulisivat käsitellyksi riittävän syvästi, niitä jokaista varten tarvitaan oma lähdeaineistoryhmänsä. Muistitieto, sanomalehdet ja asiakirja-aineisto muodostavat tavattoman laajan ja monipuolisen perustan tutkimusteeman käsitellylle, mutta niiden yhteiskäyttö on erittäin haasteellista. Valitulla asetelmalla on tietty hajottava vaikutuksensa: toinen mahdollisuus olisi ollut fokusoida tarkastelu kansalaisliikehännän merkitykseen suomalaisen hyvinvointivaltion synnylle. Tässä ratkaisussa puoliomavaraista elämäntapaa sekä poliittista hegemoniataistelua olisi tutkittu kansalaisliikehännää selittävinä seikkoina; tälläkin tavalla nämä kaikki te-

maattiset kokonaisuudet olisi saatu mukaan tarkasteluun ja samalla olisi päästy nykyistä systemaattisempaan joukkoliikkeen analyysiin.

Uljas antaa puoliproletaariselle elämäntavalle erittäin suuren painoarvon sekä kokonaistulkinnassaan että kansalaisliikehännän luonteen ja tavoitteiden erittelyssä. Hän katsoo, että juuri tämä pienviljelykseen liittyvä tausta ja sen pohjalta muotoutunut maailmankuva vaikuttivat siihen, että pääkaupunkiseudun ja muiden kaupunkien perinteisten ammattiosastojen aktiivit ajoivat myös maaseudun rakennetyöttömydestä kärsiville työttömille sosiaalivakuutusta. Tutkimuksen mukaan he olivat lähtöisin ”hyvin omavaraisaloudellisista oloista ja kasvaneet suvun yhteisvastuun ja keskinäisen elatusvelvollisuuden oloissa”. Tutkimuksessa käsitellään vain vähän kaupunkilaistyyppistä puhtaaseen palkkatyöhön perustuvaa yhteisöllisyyttä ja elämäntapaa, joka oli kuitenkin lisääntymässä tutkimusajanjaksolla samaan aikaan kun perinteinen puoliomavaraisuus oli hitaasti väistymässä.

Uljaksen tutkimus on kiinnostava niin hyvinvointivaltiotutkimuksen kuin kansanliiketutkimuksen näkökulmasta. Edellinen on tarjonnut selvästi virikkeitä ja keskusteluyhteyksiä ja jälkimmäiselle käsillä oleva tutkimus tuottaa runsaasti uutta aineistoa ja pohdittavaa. Huomattava osa Uljaksen tutkimuksessa kuvattua liikehännästä sijoittui jo suhteellisen vaikiintuneiden ja ”vanhojen” liikkeiden rinnalle, väliin tai alapuolelle. Ammattiyhdistysliikkeen osuus kansalaisliikehännässä oli erityisen mielenkiintoinen: paikalliset ammattiosastot loivat hetkellisiä normaalin järjestörakenteen ulkopuolisia yhteistyöelimiä ajaakseen yhteisiä sosiaaliseen turvallisuuteen liittyviä tavoitteita.

Sosiaaliturvaliikehännässä noudatettiin sellaisia muotoja ja luotiin

sellaisia organisaatioita, joilla pyrittiin edustamaan laajasti eri ammattialoja tai tiettyjä kansanryhmiä kokonaisuudessaan ja joka pyrki esiintymään ei-poliittisena mutta oli sitä kuitenkin taustoitetaan ja tavoitteiltaan. Ongelmana on kuitenkin se, että liikehännää sosiaalisten reformien puolesta käsitellään pääasiassa osana tapahutumahistoriaa, jolloin monet sen luonteeseen, mobilisaatiopohjaan, organisaatioon ja organisoijiin, poliittiseen taustaan, kannatuspohjan laajuuteen sekä yhteyksiin toisaalta puolueorganisaatioihin ja toisaalta ay-liikkeeseen jäävät vaille keskitettyä käsittelyä. Uljas kehittää kuitenkin työn loppupuolella alustavasti mielenkiintoista ideaa järjestöverkostoista ja niiden kytköksistä kansalaisliikehännän mobilisoitumiseen; tässä tarkastelussa hän saa solmituksi aikaisemmin erillisinä säikeinä esiintyneitä teemoja yhteen.

Aikakauden sanomalehtijulkisuuden mukaan liikehännässä oli kyse ”kommunistien järjestämisestä, masinoimista tai jopa pakottamisesta mielenosoituksista” tai kommunistien järjestämisestä ”vastuuttomista hulluista”. Aikaisemmassa tutkimuksessa on korostettu kommunistien osuutta liikehännän organisoimisessa. Lähemmässä ”mikroskooppisessa tarkastelussa” SKP:n piirijärjestöjen aineistoon eivät tunnu antavan vastausta esimerkiksi lapsiläiäliikehännän organisoinnista eikä Uljas ole niiden pohjalta löytänyt ”mahdollista mobilisaatiokeskusta”, vaan hänen mielestään SKP:n valtakunnallinen ja paikallinen johto ”olivat jossain määrin ulkona kasvaneen tyytymättömyyden aiheuttaneesta tilanteesta ja ihmisten reagoineista”. Nykyistä monipuolisemman paikallisen aineiston ja haastattelujen avulla tähän kysymykseen olisi kuitenkin voinut saada täsmällisempiä vastauksia.

Tekijän on selvästi vaikeata päättää, oliko kyse spontaanisesti

syntyneistä vai kommunistien poliittisesti masinoimista liikehdinnöistä. Hänen mukaansa ”liikehdintä tuskin koskaan alkaa ihan itsestään”, mutta olosuhdetekijät tuntuvat kuitenkin saavan suuremman painoarvon kokonaistulkinnassa. Voi kuitenkin hyvin kuvitella, että kommunistit olivat liikehdinnän takana, ennen muuta paikallisina ay- ja puolueaktiiveina, ja että juuri he olivat luomassa sellaisia organisaatioita, jotka käytännössä kutsuivat yleisiä kokouksia koolle ja huolehtivat siitä, että niistä lähti ”oikean sisältöiset” vaatimukset poliittisille päättäjille. Olennaisin kysymys on kuitenkin se, kuinka laajat joukot näillä esiintymisillä kyettiin mobilisoimaan sosiaaliturvan parantamisen taakse ja minkälaisia tuloksia tällä liikehdinnällä oli suomalaisen hyvinvointivaltion läpimurron kannalta. Varmasti on niin, että liikehdintä ei synny itsestään, mutta se ei myöskään muodostu joukkomittaiseksi, ellei sillä ole laajempaa kannatusta kuin pelkästään sen taustavoimien tai organisoijien tuki.

Uljas avaa tutkimuksellaan aivan uudenlaisen perspektiivin hyvinvointivaltion kehityksen alkuvaiheisiin tarkastelemalla sitä alhaalta ylös ja osana laajempaa yhteiskunnallista hegemoniakamppailua. Hän onnistuu tekemään tutkimuksessaan uuden kokonaistulkinnan hyvinvointivaltion läpimurrosta ja sijoittamaan sinänsä lyhyen tutkimusajanjakson pitkään historialliseen perspektiiviin; samalla hän tarkentaa hyvinvointivaltion läpimurron ajoitusta. Vaikka tutkimuksen kaikki rakennuspuut eivät liity aivan saumattomasti toisiinsa, kyse on sekä tieteellisesti että yhteiskunnallisesti tärkeästä tutkimuksesta.

– KARI TERÄS

SAK tulopoliitiikan kukoistus- kaudella

Tapio Bergholm: Kohti tasa-arvoa. Tulopoliitiikan aika I. Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö 1969–1977. Otava, 2012. 587 s.

Tapio Bergholmin SAK:n historia-teos on ehtinyt kolmanteen, 1970-luvun työmarkkinapolitiikkaa käsittelevään osaan. Aika on Liinamaa I:llä vuonna 1968 aloitetun tulopoliitiikan aikaa laajoinetuloratkaisuineen. Kun ainakin toistaiseksi viimeinen varsinainen tupo solmittiin vuonna 2004 ja viime vuonna ns. raamiratkaisu, puheenjohtaja Lauri Lyly totesi kirjan julkistamistilaisuudessa, että järjestö on historiansa aikana kokenut kolme tai neljä murrosta. Murroksilla hän tarkoitti työmarkkinapolitiikan välineiden uudelleenmuotoutumista. Murroskohdian määrittely Lylyn mainitsemalla tavalla onkin työmarkkinasuhteiden historian näkökulmasta keskeistä.

Teoksen jäsenys on kaksijakoinen siten, että alkuluvut käsittelevät omia aihepiirejään ja seuraavat luvut aikajärjestyksessä järjestön edunvalvontaa eli tärkeintä toiminta-aluetta. Bergholm toteaa, että työmarkkinajärjestelmän toiminnan tarkastelun tulee kohdistua kaikkien keskeisten osapuolten eli kolmikannan: valtiovallan, työnantajien ja ammattiyhdistysliikkeen toimintaan. Erityisteemoja ovat yhteiskunnalliset muutokset ja niiden heijastuminen SAK:n edunvalvontatyöhön. Tarkastelun taustana on 1970-luvun Suomi, jossa väestö muutti joukkomitassa maalta kaupunkeihin ja Ruotsiin ja jossa naiset rynnistivät

palkkatyöhön ja joka muuttui palkkatyöyhteiskunnaksi.

Bergholm osoittaa sukupuolijärjestelmän muutoksen tapahtuneen laajamittaisesti nimenomaan 1970-luvulla. Naisten työllisyysaste nousi perheenäitien siirtyttyä kodin ulkopuoliseen työhön. Naisten tulo palkkatyöhön asetti vaatimuksia mm. lasten päivähoiton kehittämiseen ja johtikin vuoden 1972 päivähoitolakiin. Vuosikymmenen puolivälissä toteutui myös tärkeä veropoliittinen uudistus: puolisoiden erillisverotus.

Naisten suhteellinen osuus SAK:n liittojen jäsenistöstä nousi 30:sta yli 40 prosenttiin. Tutkija toteaa, että jäsenkehityksestä huolimatta SAK:n hallituksessa oli vuosina 1969–1976 ainoastaan yksi nainen ja hänkin puoluepoliittisesta syystä. Vuonna 1976 järjestön hallitukseen valittiin kaksi naista. Naisten nousu järjestössä päättäjien paikalle oli perustason muutoksesta huolimatta hidasta. Naisten ja miesten tuntipalkkojen ero kaventui kuitenkin tulosopimusten kaudella suosimalla ratkaisuissa naisvaltaisia matalapalkka-aloja ja kaventamalla työehtosopimuksissa alimpien ja ylimpien palkkaryhmien eroa. Myös työntekijöiden keskipalkka nousi suhteessa toimihenkilöiden keskipalkkaan.

Tutkija korostaa Ruotsin korkeamman palkkatason ja kehittyneempien työolojen vaikutusta työmarkkinasuhteisiin Suomessa, koska paremmat olot olivat vierastyövoimaa tarvitsevassa maassa lyhyen autolauttamatkan päässä. Bergholm pitää vertailua länsinaapurisiin myös yhtenä paikallisten palkkaliikkeiden syynä vähemmistökommunistien toiminnan sijasta. Tulkinta on oivaltava ja uusi. Korpilakot ja ulosmarssit keskittyivät kuitenkin esimerkiksi metalliteollisuudessa muutamaa taistolaisen johtamiin työpaikkoihin. Palkat liu kuivat toki muillakin työpaikoilla.

SAK:n edustajakokous hyväksyi vuonna 1969 yksimielisesti liittota-

son eheytysohjelman tavoitteena suuremmat liittokokonaisuudet ja selkeämmät liittorajat. Vaikka ohjelma antoikin hyvän pohjan järjestelyille, edustajakokouksen päättämä aikatavoite eli saman vuoden loppu oli liian kunnianhimoisen. Tutkijan yksityiskohtaisesti kuvaamassa eheytyksessä viimeinen teollisuuden liittojen sulautuminen, nahka- ja kumialalla, tapahtui vuoden 1974 lopussa. Tuloksena oli SAK:n ns. tasapainoliitoista ainoa kansandemokraattisemmistöinen muiden tasapainoliittojen metalli-, paperi- ja puutyöväen liittojen ollessa sosiaalidemokraattien johtamia. Sosiaalidemokraattien asemaa keskusjärjestössä lujitti se, että palvelualojen nopeimmin kasvavat liitot olivat sosiaalidemokraattisemmistöisiä. Valtion palkansaajien järjestöllinen eheytyminen toteutui vasta vuonna 1978.

Suomesta tuli tutkimuskaudella ammattillisessa järjestäytymisessä maailman huippumaa: ammattiliiton jäsenyydestä tuli suorastaan kansalaistapa. SAK:n jäsenmäärä ylitti miljoonan rajan vuosikymmenen lopulla. Yksityisten palvelualojen ja julkisen sektorin naisvaltaisten liittojen kasvu oli nopeinta, mutta jäsenmäärältäänkin suurimman liiton asema oli vaikutusvaltaisella metalliliitolla, joka säilyi jännittävästä vaalista toiseen sosiaalidemokraattien johdossa.

Suomen taloudellista integraatiota koskevissa poliittisissa kiistoissa keskusjärjestö edusti varoista linjaa. Kamppailukysymykseksi nousi varsinkin kysymys sopimuksesta EEC:n kanssa. Järjestön jäsenistössä kansandemokraatit ja kommunistit vastustivat liittymistä yhtenäisinä ja nuorten keskuudessa esiintyi yleisesti voimakasta vastustusta. Kotimarkkina- ja vientiteollisuudessa työskentelevät näkivät kysymyksessä etuna vastakaisina. SAK:n johto kallistui EEC-jäsenyyden kannalle asian tultua suojalakipaketteineen syksyllä 1973 eduskuntakäsittelyyn. Järjes-

tö ei kuitenkaan ottanut kysymyksen virallista kantaa. Vuoden 1969 joulukuussa kaatuneelle NORDEK-hankkeelle pohjoismaiden ammatilliset keskusjärjestöt sen sijaan olivat antaneet aktiivisen tukensa.

Työolot kehittyivät tutkimuskaudella sekä sopimusteitse että työsuojelulainsäädännöllä, jonka muotoilussa eduskunta ei suinkaan ollut pelkän kumileimasimen asemassa. Uutena henkilöstön edustajien ryhmänä työpaikoille tulivat työsuojeluvaltuutetut. SAK ajoi tarmokkaasti uudistuksia tehden vuonna 1976 parannuksista koulutus- ja työsuojelusopimuksiin jopa neuvotteluvaiheessa olleen tupon kynnyksikysymyksen.

Teoksen kronologinen osa rakentuu vuoden 1970 UKK-sopimuksesta Liinamaan suositukseen vuonna 1977. Tuloratkaisut käsittellään nojautuen laajaan lähdeaineistoon ja tutkimuskirjallisuuteen. Koska tutkimuskauden tupeilla rakennettiin sosiaaliturvajärjestelmää ja säännösteltiin hintoja ja vuokria, ratkaisuihin tarvittiin jopa määräänemmistö eduskunnassa. Tuloratkaisujen poliittinen ulottuvuus on mielestäni riittävästi valaistu.

Tulosopimusten toteutuminen SAK:n jäsenliitoissa on käsitelty erikseen tapauksissa, joissa tapahtui merkittävää irtautumista keskitetyistä sopimuksesta. Varsinkin kymmenen jäsenliiton irtautuminen Mieltusen välityksestä vuonna 1976 on erikoinen, koska keskitetty ratkaisu oli SAK:n hallituksen hyväksymä ja myös järjestön kansandemokraattisten johtohenkilöiden aktiivisesti tukema. Irtautuneissa liitoissa oli myös sosiaalidemokraattien johtamia. Liikehdinnässä purkautui varsinkin kiinteäpalkka-alojen ja palkkaliukumalojen erilainen palkkakehitys, palikat kun olivat tupovuosina keskitetyistä sopimuksista huolimatta nousseet jopa toisen mokoman palkkaliukumien muodossa.

SAK otti tutkimuskauden lopulla ohjelmallisen kannan keskitettyjen tuloratkaisujen ja solidaarisen palkkapolitiikan puolesta. Kummankin kohdalla käytäntö on usein teoriaa sumeampi. Keskitetyt tuloratkaisut miellettiin tutkimuskauden alussa kumouksellisen liikehdinnän pelossa yhteiskunta- rauhan turvaamisen instrumentteiksi tutkijan tulkinnan mukaan ainakin osin luulottelun ja huhujen pohjalta ilman todellisuuspohjaa. Hyvinvointivaltion rakentamisessa tulopoliittiset kokonaisratkaisut olivat keskeinen väline.

– AARNE MATTILA

Avaimia globaali-historiaan

Seija Jalagin, Susanna Tavera & Andrew Dilley (toim.), World and Global History. Research and Teaching – A CLIOHWORLD Reader. Plus Pisa University Press 2011, <http://www.cliohworld.net/download.php>. 239 s.

Eurooppalaisten historiatieteen yksikköjen yhteistyöprojektina vuosina 2009–2011 toimineen Erasmus-verkoston (CLIOHWORLD) tarkoituksena oli kehittää historian opetusta korkeakouluissa. Verkostoon liittyi myös tieteellistä julkaisutoimintaa. Nyt arvioitava lukemisto (englanniksi *reader*) sijoittuu yhdelle verkoston teema-alueista, maailmanhistoriaan ja globaalihistoriaan. Tekijöinä on laaja ja monikansallinen tutkijajoukko Euroopasta ja Japanista. Lukemisto jakautuu kolmeen osaan: teoreettisiin ja historiografisiin artikkeleihin, maailmankuvaa eri yhteiskun-

nissa koskeviin alkuperäisteksteihin sekä karttoihin.

Janny de Jongin kirjoittamat kaksi ensimmäistä artikkelia käsittelevät globaalihistorian ja maailmanhistorian määrittelyjä ja tutkimusta. Ne luovat siten perustan lukemiston kaikille muille artikkeleille ja teksteille.

Maailmanhistoria ja globaalihistoria tarkoittavat molemmat maailmanlaajuisen historian tutkimista. Onko käsitteillä sitten eroa ja onko erolla merkitystä? Globaalihistoria ei ole välttämättä globalisaation tutkimusta – tosin siinä voi olla myös tämä näkökulma – vaan pikemminkin suhtautumistapa maapallon historiaan. Globaalihistoriaan liittyy usein kriittisyys länsimaisen kulttuurin keskiöön nostamista kohtaan. Länsimainen kulttuuri onkin monesti ollut perinteisessä maailmanhistorian tutkimuksessa standardi, johon muiden kulttuurialueiden kehitystä on verrattu. Länsimainen kulttuuripiiri on tällöin nähty liikkeelle panevana voimana esimerkiksi suuryritysten, imperialismien tai kristinuskon leviämisen historiaa tarkastellessa. Kritiikki ei kuitenkaan ole yksiselitteistä. Historiantutkijat esimerkiksi operoivat länsimaisilla käsitteillä. Tutkija ei myöskään voi olla maailman kaikkien alueiden historian erikoisasiantuntija, joten vinoutuneiksi syytetyt perspektiivit ovat joskus itse asiassa väistämättömiä. Nämä asiat tulevat kiinnostavasti esille de Jongin artikkeleissa.

Mitä globaalihistoria sitten tutkii? Tälle ei ole yksiselitteistä määritelmää, eikä lukija välttämättä saa kysymykseen selkeää vastausta tämänkään teoksen perusteella. Globaalihistoria pyrkii aktiivisesti eroon länsikeskeisyydestä ja etsii uusia perspektiivejä, joissa fokus on esimerkiksi sivilisaatioiden kohtaamisessa, vaikutteissa, yhteyksissä ja liikkuvuudessa. Yleisesti ottaen pyrkimys on myös vertailla ja tehdä kokonaisvaltaisia analyysejä.

De Jongin yleisluontoisten artikkelien jälkeen teoksessa siirrytään maa-, alue- ja tapauskohtaisiin osuuksiin. Monet näistä tuovat esille mielenkiintoisia näkökulmia. Esimerkiksi Sebastian Striden oma-kohtainen artikkeli, joka tarkastelee keskiaasialaisen Samarkandin kaupungin roolia, on syytä nostaa esille. Arakawa Masaharu ja Take-naka Toru tuovat esiin kiinalaisen ja japanilaisen maailmankuvan historiaa kiinnostavalla ja tuoreella tavalla. Stefan Halikowski Smith puolestaan pohtii Portugalin imperiumin luomien globaalien kontaktien luonnetta.

Halina Parafianowicz käsittelee Yhdysvaltain vaikutusta ja kuvaa itäisessä Euroopassa, mutta artikkelin merkitys lukemiston kokonaisteeman kannalta ei täysin avaudu. Maria Efthymioun artikkeli, joka tarkastelee Ernst Gombrichin ja Fernand Braudelin laatimia koululaisille suunnattuja historiakirjoja, taas tuntuu käsitteilyvaltaan hieman eripariselta muihin artikkeleihin verrattuna. Loput artikkelit koskevat Venäjän/Neuvostoliiton maailmanhistoriakäsitystä, brittiläistä maailmanhistorian ja imperiumin historiografiaa sekä Saharan eteläpuolisen Afrikan paikkaa globaalihistoriassa. Ne kaikki ovat toimivia kokonaisuuksia ja puoltavat paikkaansa.

Teoksen loppupuoli on omistettu alkuperäislähteistä valituille lyhyille tai lyhyehköille tekstinäytteille ja kartoille, jotka on helppo omaksua alkuosan artikkelien tarjoamalta teoreettiselta pohjalta. Alkuperäislähteiden osuus teoksen sivumäärästä on hieman alle puolet.

Länsimaisten tekstien valikoima on melko yllätykseton, alkaen Herodotoksesta ja päättyen Marxiin. Muut tekstit koostuvat kiinalaisista, japanilaisista ja yhdestä turkkilaisesta esimerkistä. Kartat puolestaan ovat pääosin eurooppalaisia perua täydennettyinä itäaasialaisilla maailmantulkinnolla ja yhdellä

arabikulttuurista peräisin olevalla kartalla. Teksti- ja karttanäytteet tukevat kirjan tarkoitusta hyvin ja muodostavat yhdessä kattavan kokonaiskuvan.

Jokaista tekstinäytettä edeltää muutaman kappaleen mittainen esittely, jossa kirjoittaja ja teksti asetetaan kontekstiinsa. Esittelyihin olisi paikoin voinut panostaa enemmänkin, sillä nyt osa niistä jää kursorisiksi. Karttojen esittelyt ovat pääosin laajempia, ja esimerkiksi Janny de Jongin kirjoittama Mercatorin maailmankarttaan liittyvä osuus on pikemminkin pienoiskartta.

Kirjan artikkelit ovat kauttaaltaan selkeitä, ymmärrettäviä ja sujuvasti kirjoitettuja. Toimitustyö on ollut todella huolellista. Mielestäni artikkeliosio toimii tarvittaessa mainiosti myös itsenäisenä antologiana, ilman alkuperäislähteosioita. Aihepiiriä koskevaa tutkimustilannetta esitellään monipuolisesti useammassakin artikkelissa, ja lähdeluettelot ovat kattavia ja ohjaavat asiasta kiinnostunutta lukijaa syvemmälle aihepiiriin. Teoksen julkaisu CLIOHWORLD-verkoston alaisuudessa on ilmeisesti johtanut tiettyihin lukijaa ihmetyttäviin ratkaisuihin, esimerkiksi artikkelien tiivistelmien esittämiseen englannin ohella kirjoittajan tai hänen kotiyläopistonsa kielellä.

Jalagin, Taveran ja Dilleyn toimittaman teoksen luonne on epäilemättä hieman ongelmallinen: yhtäältä suomalaisissa yliopistoissa ei juuri ole ollut tapana hyödyntää tämänkaltaisia lukemistoja opeutuksessa ja toisaalta oppikirjamaisuus saattaa turhaan kummeksuttaa muita lukijoita. Joka tapauksessa teos on huolellisesti laadittu ja ajatuksia herättävä johdatus globaalihistorian moniulotteiseen problematiikkaan.

– SATU MATIKAINEN

Länsi-Saksa ja liennytyt

Petri Hakkarainen: A State of Peace in Europe. West Germany and the CSCE, 1966–1975. Studies in Contemporary European History, vol. 10. Berghahn Books, 2011. xiii + 280 s.

Kylmän sodan historia on kulu- neen parinkymmenen vuoden aikana tuottanut hyllymetreittäin tieteellisiä tutkimuksia, aikalaistoi- mijoiden muistelmia sekä populää- rejä esityksiä. Näiden perusteella rakentuva valtavirtanarratiivi painottaa kylmän sodan tapahtumien riippuvuutta suurvaltojen, Yhdys- valtojen ja Neuvostoliiton, suhteiden kehityksestä. Tätä lähestymis- tapaa ei ole aivan syyttä kritisoitu ”voittajien” historiankirjoitukseksi tai teleologisesta lähestymistavas- ta, jossa kylmän sodan tapahtumia selitetään lopputuloksen kautta. Viime vuosina etenkin nuorem- man polven tutkijat ovat pyrkinet haastamaan tämän valtavirtanar- ratiivin ”uuden kylmän sodan his- torian” paradigman puitteissa, jossa huomio on kiinnitetty mikro- historiaan ja valtavirran kiinnos- tuksen ulkopuolelle jääneisiin tee- moihin.

Petri Hakkaraisen tutkimuksen kohteena on Saksan liittotasaval- lan toiminta läntisten rakenteiden, erityisesti NATO:n ja Euroopan yhteisön (EY), puitteissa Euroopan turvallisuus- ja yhteistyökokouksen (ETYK) valmisteluvaiheen aikana vuosina 1966–1975. Lähestymis- tavaltaan tutkimusta voidaan pitää historiallisena tapaustutkimukse- na, jossa pääpaino on pikemmin- kin mikro- kuin makrotasolla. Kon- konaisuutena kronologisesti ete- nevä tutkimus on jaettu viiteen aikakajaksoon, joiden kautta tekijä pyrkii valottamaan Saksan liittota- savallan ETYK-linjan muodostu- mista läntisten rakenteiden risti-

paineessa sekä Saksan liittotasa- vallan pyrkimystä vaikuttaa ETY- prosessin agendan muodostumi- seen.

Varsinainen tutkimus rakentuu vahvasti läntisten, pääosin yhdys- valtalaisien, länsisaksalaisten ja brittiläisten arkistolähteiden vara- aan. Tutkimusasetelman mukai- sesti Saksan liittotasavallan ETY- prosessiin liittyvä politiointi muo- dostaa tutkimuksen pakopisteen, jonka ympärillä käyty länsiyhteisön sisäisen vuorovaikutuksen rekonst- ruointi valottaa valmisteluvaiheen monisyistä ja -tahoista problema- tiikkaa. Tekijä myös kuvaa selkeästi liittokansleri Willy Brandtin uuden idänpolitiikan (*Neue Ostpolitik*¹) tuottamia sisäpoliittisia jännitteitä, joita ilmeni niin hallituksen sisällä, hallituksen ja opposition välillä, Saksan liittotasavallan ulkominis- teriössä (*Auswärtiges Amt*, lyh. AA) kuin liittokanslerinviraston ja AA:n välillä. Erityisesti AA:n koh- dalla olisi kuitenkin toivonut teki- jän liittävän omia tuloksiaan laa- jemmin viimeaikaisiin tutkimuksiin AA:n historiasta, liittyiväthän AA:n sisäiset ristiriidat olennaisesti myös AA:n historiaan.

Teoksen kiinnostavin anti liittyy mielestäni siihen, että se osaltaan vahvistaa käsitystä Euroopan ja etenkin Euroopan integraation keskeisestä merkityksestä Saksan liittotasavallalle kylmän sodan aika- na. Olen omissa tutkimuksissani Saksan Eurooppa-politiikkaan liit- tyen todennut Euroopan integraa- tion muodostaneen Saksan liitto- tasavallalle keinon kompensoida rajallista ulkopoliittista liikkumati- laansa. Brandtin uusi idänpolitiik- kahan pyrki alun perin vastaamaan liennytyksen tuottamaan haastee-

seen löytää liittokansleri Konrad Adenauerin aikana luodulle Hall- stein-doktriinille vaihtoehtoinen konsepti, joka olisi mahdollistanut lähentymisen itään ilman, että Saksan liittotasavallan olisi tarvin- nut luopua sen paremmin länsi-in- tegraatiosta kuin tavoitteesta Sak- sojen yhdistämiseksi.

Sujuvasti etenevä ja detaljirikas tutkimus kuitenkin myös kärsii ahtaasta rajauksestaan ja vahvasti al- kuperäislähteisiin nojaavasta lä- hestymistavasta. Mitä tulee ensim- mäiseen seikkaan, erityisen ongelmallisena pidän Neuvostoliiton Eurooppa- ja Saksan-politiikan jää- mistä lähinnä marginaaliin. Länti- nen yhteisö, ja sen piirissä etenkin Saksan liittotasavalta näyttäytyvät ETY-prosessin *primus motoreina*. Oman näkemykseni mukaan ETY- prosessin ymmärtäminen ei ole mahdollista ilman sen suhteutta- mista Yhdysvaltojen ja Neuvostoli- ton Eurooppa- ja Saksa-politiikkoi- hin ja suurvaltojen välisten suhteiden tilaan. Nämä reunaehdot määrittivät olennaisesti Saksan liit- totasavallan liikkumatilaa – seikka, mikä kävi erityisen selväksi suurval- tojen välisen jännityksen alkaessa uudelleen kiristyä 1970-luvun alussa. Tältä osin olisin kaivannut tekijältä laajempaa keskustelua aiemman tutkimuksen kanssa.

Toisen seikan, alkuperäislähteiden, osalta on toki todettava, että tekijä on huolellisesti käynyt läpi tutkimuskohteeseensa liittyvät arkistoaineistot ja siten perustaa re- konstruktionsa aikalaislähteisiin. Tämä on esimerkiksi historian- tutkimusta, mutta samalla lukija jää kaipaamaan vahvempaa yh- teyttä aikaisempaan tutkimukseen etenkin, kun tekijä teoksensa alus- sa esittää melko voimakastakin kritiikkiä kylmän sodan tutkimusta yleisesti, ja ETY-prosessin tutki- musta kohtaan erityisesti. Nyt luk- kinnat jäävät monesti pelkkien arkistolähteiden varaan eikä tekijä aina täysin onnistu ylittämään ai- neistojaan ja sitomaan tulkinto-

1. Tekijä käyttää kirjassaan yksin- omaan *Ostpolitik*-termiä, mikä ei ole täysin korrekki käsite. Saksan liitto- tasavallalla oli jo Adenauerin aikana *Ostpolitik*, johon Brandtin kaudella pyrittiin tekemään pesäeroa lisää- mällä termin eteen sana *neue* ’uusi’.

jaan osaksi laajempaa kontekstia. Tämä on erityisen harmillista kohdissa, joissa joko arkistolähteet eivät yksinään riitä taustoittamaan tapahtumia tai joiden kohdalla ei vallitse yksimielisyyttä tulkinnasta.

Kokonaisuutena Petri Hakkarainen teos on mielenkiintoinen ja sujuvasti kirjoitettu kuvaus Saksan liittotasavallan ulkopoliittikan eurooppalaistamisesta liennytyksen ajan Euroopassa. Vaikka en kaikkia tekijän esittämiä tulkintoja varaukselta hyväksykään, valottaa kirja mielenkiintoisella tavalla läntisen yhteisön sisäisiä jännitteitä ja odotuksia niin liennytykseen kuin Saksan liittotasavallan aktiivisempaan roolin Euroopassa liittyen. Teosta voi suositella kaikista liennytyksen ja Saksan liittotasavallan historiasta kiinnostuneille.

– KIMMO ELO

Aikamatka vuoteen 1984

Unto Hämäläinen: Suomi Orwellin vuonna 1984. HS-kirjat, 2011. 140 s.

Unto Hämäläinen on Suomen johtava politiikan toimittaja, on ollut jo pitkään. Pysyin häntä kymmenkunta vuotta sitten ehdokkaaksi tilalleni Historian Ystävien Liiton johtokuntaan. Saatoinkin kertoa, että johtokunnassa on kahdenlaisia jäseniä – ammattihistorioitsijoita ja meitä historian ystäviä. Kerroin keskustelukumppanilleni käsityksenäni sen, että hänen osaltaan on näihin valikkoihin sijoittaminen makuasia.

Käymäni keskustelu palautui mieleeni, kun tartuin Hämäläisen uuteen teokseen, jossa kirjoittaja on vienyt lukijansa aikamatkalle vuoden 1984 Suomeen. Unto Hämäläinen mainitsee esipuheessa,

että kirjan esikuvana on professori Henrik Meinanderin tunnettu teos vuodesta 1944. Hämäläinen kertoo, ettei hänestä olisi Meinanderin kaltaiseksi tutkijaksi ja ettei hän pystyisi ikinä kirjoittamaan oikeaa historiakirjaa. Tämä on kovin vaatimattomasti sanottu.

Lehtensä uutispöydästä pääasiallisesti laajempien katsausten kirjoittajaksi siirtynyt Hämäläinen voidaan näet nyttemmin lukea oppineisuudessaan ammattihistorioitsijoiden joukkoon, niin toimittaja kuin onkin. Hän taitaa *Zeitschichten* – tai niin kuin *Ilta-Sanomien* edesmennyt päätoimittaja Hannu Savola tapasi sanoa äskeishistorian – tekemisen ja tekee taustatyötä arkistoa huolellisesti läpikäyden. Hämäläinen kertoo käyttäneensä journalistisen keinoja tehdessään journalistisen yhteenvedon vuodesta 1984. Tämä pitää paikkansa, ja tässä on myös kirjan viehätys. Aikalahavainnoitsijan teos tempaa mukaansa niin, ettei sitä malta laskea käsistään ennen kuin on päässyt loppuun.

Hämäläinen peilaa 12 essee-muotoisessa tekstissään poliittisen historian, talous historian ja niin sanotun arjen historian tapahtumia merkittävältä paikalta, sanomalehden toimituksesta käsin tuoden mukaan myös omia ja perheensä kokemuksia. Me 1950-luvun alkupuolella syntyneet voimme näin lukea teosta myös sukupolvikokemuksena. Tekstien kokonaisuudesta syntyy kudelman, jonka myötä lukija voi päätellä, kuinka paljon erilainen Suomi loppujen lopuksi oli 28 vuotta sitten ja oliko juuri Orwellin vuosi 1984 suuri murrosvuosi.

Historialliset periodisoinnit on ollut tapana tehdä valtiollisten ja poliittisten tapahtumien myötä. Suomen historian merkittävimpiä kurkistusaukkoja ovat siten vuodet 1809, 1917–1918 ja 1944. Jatkosodan päättymisen jälkeen yhtä dramaattiset vuodet puuttuvat. Siksi käännekohtia ei ole ollut vai-

vatonta löytää. Sellaisia on toki haettu sisäpolitiikan kautta kuten vuodesta 1966. Suomen onnellisimpana vuotena on taas pidetty vuotta 1952.

Suomessakin voidaan operoida sillä, että 1900-luku päättyi vuoteen 1989, vaikkei tämä meillä ilmennytkään yhtä rajusti kuin rautaesiripun takana. Suomen lännetyksikehitys, josta Unto Hämäläinen on kirjoittanut kirjan vuonna 1998, voisi saada kiintopisteen vuodesta 1995. Tuolloin ei kuitenkaan ollut kyse siitä, että Suomi olisi vaihtanut kertaheitolla ja dramaattisesti leiriä, vaikka orientatiomuutos oli merkittävä.

Unto Hämäläisen valinta vuosi 1984 aikamatkan kohteeksi on kiinnostava. Vuosi 1984 on tunnetusti Orwellin vuosi. Unto Hämäläisen arvio on se, että juuri Orwellin teoksen ja sen saaman huomion myötä Suomessa oli tuolloin enemmän Orwellin kuvaamia piirteitä kuin yleisesti myönnettiin. Orwellin vuodesta puhuttiin toki paljon, mutta teos oli ilmestynyt meillä sensuroituna, eikä yleisesti puhuttu siitä, että kirjan kritiikki kohdistui Neuvostoliittoon.

Myös muita orwellimaisia piirteitä Hämäläinen on löytänyt. Arkistojen salassapitoaika jatkettiin, ja Paasikiven päiväkirjojen julkaisemista yritettiin estää. Nämä seikat Hämäläinen yhdistää taitavasti keskenään. Neuvostopomo Leonid Zamjatin valehteli päin naamaa, niin kuin Hämäläinen kirjoittaa, kun tämä kertoi pari päivää ennen Juri Andropovin kuolemaa pääsihteerin olevan toipumassa ja työskentelevän paljon. Zamjatinin lausuma on entuudestaan tuttu muun muassa Ilkka Pastisen muistel mista, mutta Unto Hämäläisen näkökulma kertoo tässäkin siitä, mitä hyvin informoitu journalisti on havainnut mutta ei ole voinut lukijoilleen paljastaa.

Vuonna 1984 ei Suomessa tehty yhtään megaluokan ratkaisua. Elettiin aikaa, jolloin korostettiin

jatkuvuutta varsinkin idänsuhteissa. Juuri siksi jäi useimmilta huomaamatta, että monet muutokset olivat idullaan tai jo toteutumassa. Näitä trendejä Hämäläinen käy lävitse innostuneesti ja analyttisesti. Hänen teesinsä on, että Suomi oli tuolloin aivan toisenlainen maa kuin nyky-Suomi. Vähittäisiin muutoksiin mukautumisen myötä teessin allekirjoittaminen aiheuttaa empimistä, kun yhteiskunnan laitokset ovat suurelta osin pysyneet ennallaan. Kirjaan tutustuessaan on myönnettävä, että Unto Hämäläinen on oikeassa. Tämä näkyy lukuisissa nyansseissa, joita Hämäläinen on riemastuttavalla tavalla kaivanut esiin.

Hämäläisen kirjassa on hyvä kuvitus, lehtileikkeitä, valokuvia ja muita dokumentteja. Paljon puhuva on sanomalehdestä otettu katkelma televisio- ja radio-ohjelmista. Vielä tuolloin oli tosiaan vain kaksi televisiokanavaa, eikä niissä lähetetty ohjelmia aamusta alkaen. Radiossa oli samoin kaksi kanavaa, ja niissä ohjelma oli varsin asiapitoista. Kansallisen mentaali tehtiin löi leimansa se, että tuolloin katseltiin ja kuunnettiin paljolti samoja ohjelmia, joita ei tullut vuorokauden ympäri eikä ajanta-

saista tietoa tullut sähköisistä viestimistä.

Unto Hämäläisen kirjan tiedot ovat täsmälliset. Vain vivahteissa on kohtia, jotka antavat aiheen keskusteluun. Yksi luvuista on otsikoitu sanoin ”Martti Vainio antoi dopingille kasvat”. Hämäläinen kuvaa hyvin olympiakisojen 5 000 metrin juoksua edeltänyttä tihen tynnyttä tunnelmaa ja antiklimaksia, kun Vainiota ei näkynyt lähtöviivalla. Vainio oli mitalisuosikki mutta ei kuitenkaan voittajasuosikki, kuten Hämäläinen arvelee. Se oli Marokon Said Aouita, joka myös kilpailun voitti.

Hämäläinen kuvaa hyvin urheilun tilaa Suomessa vuonna 1984: elettiin yhä yhtenäiskulttuurin aikaa ja seuratuimpia lajeja olivat perinteiset yksilölajit. Ylitulkintana pidän tosin sitä, että ainoa kansallisesti arvostettu joukkuelaji olisi vielä tuolloin ollut pesäpallo. Suomesta oli jo tullut jääkiekkomaa, vaikkei ensimmäistäkään arvokisamitalia ollut vielä saatu.

Muutoksen voimakkuutta kuvaa arjen historia. Tätä kuvaa kaksi otiskkoa: ”Kotimikro maksoi kolmen kuukauden palkan” ja ”Lomalla olimme maalla ja laivalla”. Nämä tekstit ovat oivaltavia ja kertovat

kirjoittajansa taidosta erilaisten teemojen haltuunotossa. Merkittävä havainto on myös se, että vuonna 1984 syntyi Suomessa ensimmäinen koeputkessa hedelmöitetty lapsi. Taitava veto on verrata keskenään maahanmuuttopolitiikkaa vuosilta 1984 ja 2011: Suomessa oli maahanmuuttajia perin vähän vielä 1980-luvun puolivälissä.

Omimmalla alueellaan Hämäläinen on kuitenkin poliittisen tapahtumien analyttikkona. Vihreät viljelijät tekivät tuloaan, ja SKP:ssä lähestyi lopullinen väliselvittely. Hämäläinen lähtee siitä, että vuonna 1984 ahdistavinta oli sodan pelko. Tämä on hiukan yllättävää. Tuolloin ei tosin ollut yleisesti tiedossa se epäluuloisuus ja vainoharhaisuus, jonka vallassa iäkäs neuvostojohto oli, mutta arveluni mukaan sodanvaara koettiin paljon suurempana suurten kriisien aikana kuten Berliinin ja Kuuban kriisien aikana. Tämä päätelmä on kuitenkin kirjan helmiä. Se haastaa lukijan ajattelemaan niillä sanoilla, joita Aamulehden päätoimittaja Pertti Pesonen lehden nuorelle toimittajalle Unto Hämäläiselle vuoden 1984 tienoilla sanoi: ”Voitko tosiaan olla tätä mieltä?”.

– HEIKKI HALILA

**Historiallisen Aikakauskirjan
uudet kirjoitusohjeet Internetissä:
[http://agricola.utu.fi/ohjeet kirjoittajille/](http://agricola.utu.fi/ohjeet_kirjoittajille/)**